

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE BAĞLI GÖÇ HAREKETLERİ VE İKLİM GÖÇMENLERİ

Nermin BİTER*

Öz: Günümüzde iklim değişikliği, zorunlu kitlesel göçlerle beraber dünyanın karşı karşıya olduğu en büyük krizlerden biri olarak kabul edilir. Birbiri ile çoğu zaman iç içe geçen bu iki büyük krizin odağında, iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı yıkıcı çevresel etkilerle yaşam yerlerini terk etmek zorunda kalan iklim göçmenleri veya iklim mültecileri durmaktadır. İklim değişikliğinin etkileri ile gerçekleşen aşırı hava olayları, değişken ısı dalgaları, kuraklık, kıtlık, deniz seviyesinin yükselmesi gibi ani ya da tedrici gelişen yıkıcı çevresel olaylar, milyonlarca insanı her açıdan güvensiz bir duruma taşımakta ve geleneksel yaşam yerlerinden ayrılmaya zorlamaktadır. Tüm insanları etkilese de, düşük gelirli ülkelerde ve yoksulluk içinde yaşayan insanlar için, iklim değişikliğinin hem yaşam alanlarındaki doğrudan ve dolaylı yıkıcı etkileri hem de baş edebilme sürecinin parçası olan zorunlu yer değiştirmelerde karşılaştıkları riskler belirgin olarak yükselir. Hele ki topluluklar içindeki dezavantajlı gruplar için, söz konusu bu risk faktörleri orantısız biçimde artar. Tüm bunlara ek olarak, böylesine yıkıcı bir krizin ortaya çıkmasında en az sorumlu olanların, en ağır etkileri yaşamak zorunda kalması ve bu zorluklarla baş edebilmek için yeterli kaynaklara sahip olmaması sorunun vahametini gösterir. İklim değişikliğine bağlı yer değiştirmeler ve yeniden yerleşmeler sırasında da söz konusu bu eşitsizlik ve adaletsizlikler iyice derinleşir. Bu yazıda, kaynağının sanayileşme sonrası gelişen üretim ve tüketim süreçleri ile bağlantılı olduğu bugün artık tartışmasız bir yerde duran iklim değişikliği etkisi ile gerçekleşen yer değiştirmelerin, göç ve çevre arasındaki ilişkiye eklediği karmaşık boyutlar ele alınmakta ve iklim göçmenleri/iklim mültecilerinin karşılaştıkları sorunlar, yasal statüleri ile beraber tartışılmaktadır.

Anahtar sözcükler: iklim değişikliği, iklim göçü, iklim göçmenleri/mültecileri

Migration Movements Dependent on Climate Change and Climate Migrants

Abstract: Today, climate change is considered to be one of the biggest crises facing the world together with the forced mass migrations. The focus of these two major crises, which are often intertwined with each other, is the climate refugees, who are forced to leave their places of life with the devastating environmental impacts of climate change. Because of the sudden or gradual climate change events, (as extreme weather events, unsteady heat fluctuations, drought, scarcity, sea level rise) millions of people are in an unsecured situation and forced to leave the traditional living areas. Although it affects all people, the direct and indirect destructive effects of climate change both in low-income countries and people living in poverty increase significantly as well as the risks they face in forced displacements that are part of the coping process. Especially for disadvantaged groups in communities, these risk factors increase disproportionately. In addition, the fact that those who are least responsible for the emergence of such a devastating crisis have to experience the most severe effects and do not have sufficient resources to cope with these difficulties indicate the gravity of the problem. These disparities and injustices also deepen during the displacement and resettlement. In this paper, the complex dimensions of displacement with the effect of climate change, which is now undisputedly connected with the processes of production and consumption after the industrialization, is discussed with the main interdependence relationship between migration and environment. And also, the problems faced by climate migrants/climate refugees are discussed within legal status.

Key words: climate change, climate migration, climate migrants/refugees

1. Sunuş

Dünyanın çeşitli bölgelerinden yaklaşık 125 ülkede ve 1700 kentte, 1.5 milyon civarında çocuk ve genç 15 Mart 2019'da küresel bir eylem gerçekleştirdi (**İklim Haber, 2019a**). Eylemin ana sloganı "iklim eylemi için harekete geçin" idi. Bu eylemlilikler, Ocak 2019'da Davos'ta gerçekleşen 49. Dünya Ekonomik Forumu'nda, katılımcı ülke liderlerine bir an evvel iklim değişikliğine karşı harekete geçmelerine dönük tarihi bir konuşma yapan Greta Thunberg isimli

bir çocuğun, Ağustos 2018'de İsveç Parlamentosu önünde, "Gelecek İçin Cuma Günleri" sloganıyla başlattığı, okula gitmeme şeklindeki grevle tetiklenmişti (**Independent, 2019**). Avrupa'da hızla yaygınlaşan bu sivil itaatsizlik eylemine, dünyanın çeşitli ülkelerinden de katılımlar artarak devam etti. Bu süreçte, Fransa, Belçika, Almanya ve Birleşik Krallık'ta çocuklar ve gençler iklim değişikliğine karşı acil eylemlilik talep eden manifestolar yayınladılar

*Dr., Biyoloji, Türkiye İnsan Hakları Vakfı Akademi, İzmir Dayanışma Akademisi
(ORCID No: 0000-0002-8454-8107)

Geliş Tarihi / Received : 06.07.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 28.09.2019

(The Guardian, 2019). Aslında gerek bu manifestolarda gerek sivil itaatsizlik eylemleri olarak adlandırılacak bu grevlerde, 1990'lı yıllardan beri dile getirilen bir talep tekrar ediliyordu. Yıkıcı çevresel sorunlara neden olan küresel ısınmanın ve iklim değişikliğinin karşısında hiç zaman kaybetmeksizin acil eylemlilik için ülkeleri ve uluslararası kurumları sorumluluk almaya çağırıyorlardı. Çocuklar ve gençlerin, bu çağırımı tüm dünyada kitlesel bir grevle tekrar dile getirmiş olmalarında dikkatle durulması gereken ise, kendilerine öğrencilik sorumluluğunu hatırlatarak grevi sonlandırmalarını salık veren resmi yetkililere, olmayan bir gelecek için devam ettirilen eğitim sisteminin neye yarayacağını sormalarıydı. Bu soru, aslında iklim adaletsizliğinin önemli boyutlarından birini, nesiller arası veya nesiller ötesi olmasını apaçık ortaya koyması bakımından son derece önemliydi. İklim değişikliği ile ortaya çıkan ve çıkacak olan yıkıcı çevresel etkilerin en ağır bedellerini, gelecek kuşakların yaşamak zorunda kalacağı kaygısı ile çocuklar ve gençler, dünyanın dört bir yanından yaşanabilir bir dünya için acil eylem çağırısı için seslerini yükselttiler.

Başta gelişmiş ülkelerdeki çocuklar ve gençlerin kitlesel katılımıyla gerçekleşen iklim grevi ile neredeyse aynı tarihte (14 Mart 2019), saatte 177 km hızla gerçekleşen İdai Kasırgası, Mozambik, Malavi ve Zimbabve'de yaklaşık 557 kişinin ölmesine yol açtı. Bu sayı ilk tahmini rakamdı ve hemen takip eden günlerde sayının 1000'e yaklaştığına ve 15 bin kişiye hâlâ ulaşılamadığına dair bilgiler paylaşıldı (CBSNEWS, 2019). Kasırga sonrası meydana gelen seller, toprak kaymaları ve şiddetli fırtınalar nedeniyle, yüzbinlerce kişinin yerlerinden olduğu, Güney Afrika'da yaklaşık 1.8 milyon kişinin, elektrik kesintisi ve su sorunları başta olmak üzere zorlayıcı koşullardan etkilendiği bildirildi (BBCNEWS, 2019a). Birkaç hafta içinde, temiz suya erişim kısıtlılığı ve sanitasyon sorunları nedeniyle, %90'ı kasırga yüzünden tahrip olan 500 bin nüfuslu Mozambik'in Beira kentinden kolera, tifo ve sıtma vakaları bildirildi. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), kolera gibi kirli su ve yetersiz sanitasyon kaynaklı hastalıkların yaygınlaşması ile zaten zor koşullar içinde olan bölgede "ikincil felaketlerin" baş göstereceği uyarısını yaptı (WHO, 2019).

Dünyadaki coğrafi konumundan dolayı, yaygın ve aslında sorumluluğu kendi üzerinden atan kaderci bir anlayışla, Afrika'nın makus talihi olarak nitelenen bu olaylar, aslında iklim değişikliğine bağlı yıkıcı çevresel felaketlerin zaten yaşanıyor olduğunu, bunun sadece gelecek için tüm dünyayı tehdit

eden bir felaket senaryosu olmanın ötesinde, bir gerçeklik olduğunu tekrar kanıtlıyordu. Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri Antonio Guterres'in, Güney Afrika'yı vuran İdai Kasırgası'nın iklim değişikliğinin yıkıcı etkilerini bir kez daha ortaya koyduğunu ve dünya için tehlike çanlarının çoktandır çaldığını açıkça söylemesi de buna destek veriyordu (İklim Haber, 2019b). Bunun yanı sıra, İdai Kasırgası ile ortaya çıkan felaketler, iklim adaletsizliğinin bir diğer önemli boyutuna bir örnek daha ekledi; yüksek miktarda CO₂ ve diğer sera gazları emisyonu üreterek refahını arttıran gelişmiş ülkelerin neden olduğu iklim değişikliğinin faturasını, en ağır biçimiyle az gelişmiş ülkeler ödemek zorunda kalıyordu. Teknoloji ve mali kaynaklar bakımından iklim değişikliğinin yıkıcı etkilerine karşı önlem alma, uyum sağlama ve baş etme açısından da, dezavantajlı konumda olan yoksul ülkelerde yaşayan insanlar için trajedi, adaletsiz biçimde katlanarak yaşanıyordu. Ülkelerin sanayi geçmişleri ve atmosfere saldıkları sera gazı miktarları ile bağlantılı olarak iklim değişikliği sorununun oluşumuna katkıları ve iklim değişikliğinin etkilerine maruz kalmaları bakımından, tüm diğer sosyal, ekonomik ve siyasal alanlarda olduğu gibi Kuzey-Güney Ülkeleri arasındaki adaletsizlik tekrarlanıyordu (Muhovic-Dorsner, 2005; Parks ve Roberts, 2006; Tokar, 2014).

Yine 2019'un Mart ayı içinde, İran'da yaklaşık 10 gün devam eden aşırı yağışlarla gerçekleşen sel felaketi sonrası, ilk verilerle Şiraz'da 19 kişinin öldüğü, 100 kişinin yaralandığı ve binlerce evin zarar gördüğü haberleri geldi (BBCNEWS, 2019b). Takip eden günlerde bu sayı arttı. Tüm bu zorlukların yanı sıra, insani yardım dağıtımı ve zorunlu yer değiştirmeler sürecinde yaşanan şiddet ve ayrımcılıkla bağlantılı olarak, İran'daki insan hakları örgütleri, BM ve diğer yardım ortaklarının, Kurumlar Arası Daimi Komitesi (IASC) tarafından kabul edilen ve hak temelli afet yardımı çalışmalarının ilkelerini ortaya koyan kılavuzu tekrar gündeme getirdiler (Iran Human Rights, 2019). İklim değişikliğine bağlı ortaya çıkan yıkıcı çevresel sorunlara ek olarak, konunun çok boyutlu ve karmaşık olduğuna gönderme yapması açısından da bu son derece önemliydi. Söz konusu kılavuz, zorunlu yer değiştirmelerin, ayrımcılık ve cinsiyete dayalı şiddet başta olmak üzere, ağır insan hakları ihlalleri riskini arttırdığına vurgu yaparak, aslında evrensel olarak kabul edilmiş temel insan haklarına uyulmasını yinelemektedir (IASC, 2008). İran'daki bu gelişmeler, savaş ve çatışma süreçlerindeki benzer biçimde iklim değişikliğine bağlı ortaya çıkan sorunların da, toplumsal adaletsizliklerin birbirini tekrardan ürettiği karmaşık ve çok boyutlu bir yerde durduğunu ve

bütüncül bir yaklaşımla ele alınmadıkça, sorunun asıl kaynağı ve çözümlerden uzaklaşmanın da kaçınılmaz olduğunu gösteriyordu.

Yukarıda örnek olarak verilen ve sadece bir ay içerisinde (Mart 2019) gerçekleşerek dünya gündeminde yer almış yakın tarihli bu olaylar, iklim değişikliğinin tüm dünyayı ve insanlığı nasıl etkilediğine ve günümüzde yaşanan en büyük krizlerden olduğuna dair bir sunuş anlatısını kolaylaştırmak içindir. Bu yazının esas konusu ise, iklim değişikliğine bağlı ortaya çıkan yıkıcı çevresel koşullar etkisiyle yaşam alanlarını terk ederek göç etmek zorunda kalan insanlardır. İlerleyen bölümlerde sırasıyla iklim değişikliği ve göç hareketleri arasındaki bağlantılar; iklim değişikliğinin etkilerini en ağır haliyle yaşamak zorunda kalan iklim göçmenleri/mültecileri ve iklim değişikliğine bağlı gerçekleşen yer değiştirmeler için olası çözüm önerileri ele alınacaktır.

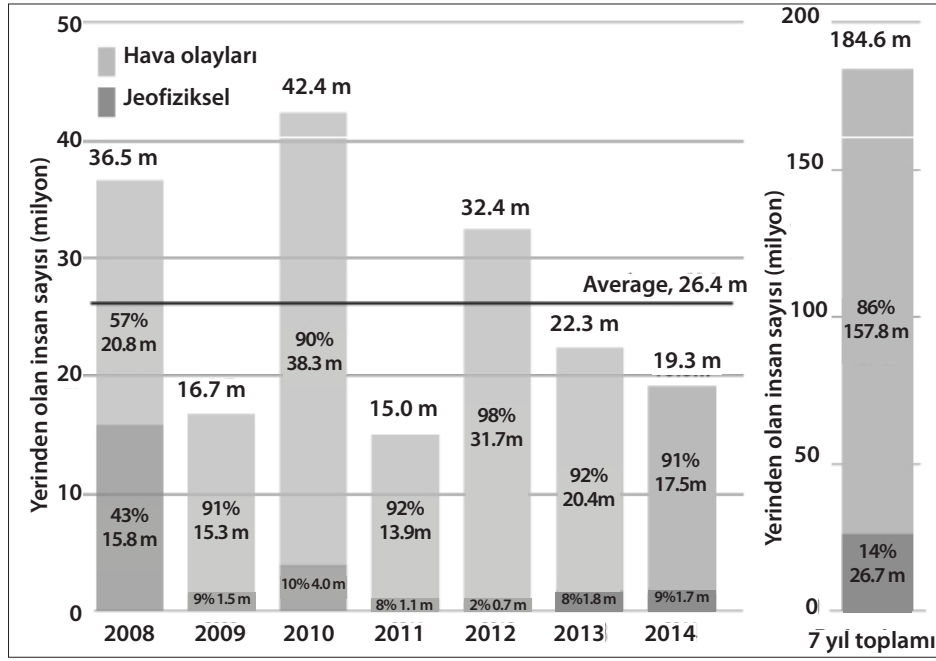
2. İklim değişikliği ve göç

2.1. İklim değişikliği etkisiyle gerçekleşen Kitlesel göçler

İklimde meydana gelen değişikliklerin etkisi ile insan topluluklarının yaşadıkları çevrelerdeki olumsuzluklarla baş etmek için göç etmesi, yeni bir olgu değildir. İklimde dayalı gerçekleşen ekosistemlerdeki değişimlerin, yaklaşık 1.9 milyon yıl önce Hominidlerin Afrika'dan yayılmasının yanı sıra, modern insanın atası olan *Homo sapiens*'in 125 bin yıl önce Afrika Kıtası içindeki yer değiştirmelerini ve yaklaşık 80 bin yıl önce de Afrika dışına kitlesel olarak göçünü büyük ölçüde etkilediği bildirilmiştir (Finlayson, 2005). Bu göç hareketlerini iklimin etkisi altında olan hava sıcaklıkları, besin ve tatlı su kaynaklarına erişim gibi çevresel koşullar; bu çevresel koşulların etkisi ile şekillenen sosyal yapılar ile göç rotaları belirlemiştir (Finlayson, 2005). MÖ 3 bin yılında, Mezopotamya'da kuraklık ve kıtlık nedeniyle gerçekleşen büyük kitlesel göçlerin (Burroughs, 2005) yanı sıra; daha yakın tarihli yüzyıllarda da, ağırlıklı olarak havanın soğuması, kuraklık ve gıda kıtlığı gibi iklimsel değişikliklere bağlı göçler gerçekleşmiştir. Örneğin; Küçük Buzul Çağı'nın uzun süre devam eden soğuk hava döneminin etkisi ile 17. yy başında, Avrupa Kıtası'nda gıda sıkıntısı, açlık, salgınlar ve bağlantılı olarak savaşlardaki çarpıcı yükselişe beraber kitlesel yer değiştirmeler ve göçler gerçekleşmiştir. 1800'lerin başında iklimsel değişikliklerin peşi sıra gelen krizlerin etkisi ile Avrupa ve Kuzeydoğu ABD'de ve 1840'larda yaşanan büyük kıtlık nedeniyle İrlanda'da yine kitlesel göçler yaşanmıştır (Ó Gráda, 2009; Oppenheimer, 2003; Zhang, 2011).

Özellikle erken dönemlerde gerçekleşen büyük kitlesel göçleri tetikleyen iklimdeki değişikliğin nedenlerini, yerkürenin uzun periyotlu jeolojik geçiş dönemlerindeki doğal süreçleriyle ilişkilendirmek doğrudur. Fakat örneğin Mezopotamya'daki kitlesel göçün nedenleri olarak sıralanan kuraklık ve kıtlık, söz konusu bölgede gerçekleştirilen tarımsal üretimle bağlantılıdır ve çevrenin insanlar tarafından yanlış kullanımı ile ilgilidir. Aşırı miktarda tarımsal üretim, sulama yapılan toprakların haddinden fazla tuz ve su tutmasına neden olmuş; akabinde iklimsel özelliklerdeki değişiklikler nedeniyle gerçekleşen çölleşme sonrası kitlesel göçler başlamıştır (Rousopoulos, 2017). Aynı kaynakta, MS 1. yy'da Roma İmparatorluğu döneminde, hayvan otlatma yöntemleri nedeniyle toprak erozyonlarından ve yetersiz mahsul elde edilmesinden; Bizanslılar, Venedikliler ve Cenevizliler'in gemi inşa etmek için Akdeniz kıyısındaki ormanların büyük kısmını kontrolsüzce yok ettiklerinden bahsedilmektedir. Çevresel bozulmalara neden olan ve göçleri tetikleyen bu olaylar, yine insan kaynaklı faaliyetlerdir.

Günümüzde iklim değişikliğinde vurgu yapılmak istenen esas konu ise, fosil yakıtların kullanımı ile başlayan ve atmosfere sera gazı salımını müthiş miktarda arttırarak küresel ısınmaya neden olan endüstriyel üretime dayalı süreçler ve sonrasındır. Bu nedenle, aslında günümüzde yaşanan iklim değişikliği etkilerinin, düz bir anlatımla insan faaliyetleri kaynaklı olduğunu söylemekten öte, aslında aşırı kâr güdümlü kapitalist süreçlerle ilişkili olduğunu belirtmek daha doğrudur. Avrupa'da 18. yy'da kömürden sağlanan enerjinin kullanımı ile çalışan buhar makinesi icadı sonrası hızla yükselen sanayileşme ile bir taraftan sera gazlarının (karbondioksit-CO₂, metan-CH₄, ozon-O₃, diazot monoksit-N₂O, kloroflorokarbon-CHF, su buharı-H₂O gazları) atmosferde birikimleri artarken; doğal kaynaklar da yaygın bir biçimde metalaştırılarak yağmalanmaya başlanmıştır. Bir taraftan iklim değişikliği bir taraftan doğal kaynakların aşırı sömürsü ormansızlaşma, tuzlanma, toprak kayıpları ve çölleşmeyi tetiklemiş ve başta kurak alanlar olmak üzere tüm diğer ekosistemlerin bozulmasını hızlandırmıştır (IPCC, 2007; IPCC, 2013). Sera gazlarının atmosferde birikimi bu hızla devam ederse, 21. yüzyılda buzulların erimesi, küçük ada devletlerinin yok olması, biyolojik çeşitliliğin kaybolması, kuraklık, kıtlık, taşkınlar, aşırı hava olayları gibi bir sürü felaketin artacağı ve bunun da aslında şemsiye bir krizin ortaya çıkmasına neden olacağı bildirilmiştir (Rosales, 2008). Bu durumların pek çok açıdan yaşamlar ve geçim

Şekil 1. 2008-2014 yılları arasında hava olayları ve jeofiziksel olaylara bağlı çevresel felaketler nedeniyle dünyada gerçekleşen yer değiştirmeler

Kaynak: (IDMC, 2015)

Tablo 1. 2008-2014 arasında, bir milyondan fazla insanı yerinden eden büyük çevresel felaketler ve ülkelere göre sayısal dağılımları (IDMC, 2015).

Yıl	Büyük felaketlerin sayısı	Yerinden edilenler (milyon)	Meydana gelen felaket türü	Ülke
2008	8	1.7- 15.0	Deprem, taşkın (4), fırtına (3)	Çin (2), Hindistan (3), Myanmar, Filipinler, ABD
2009	3	1.6 - 2.5	Taşkın, siklon (2)	Çin, Hindistan (2)
2010	7	1.0 - 15.2	Taşkın (5), deprem (2)	Şili, Çin, Kolombiya (2), Haiti, Pakistan, Tayland
2011	2	1.5 - 3.5	Taşkın (2)	Çin, Tayland
2012	8	1.4 - 6.9	Taşkın (5), fırtına (3)	Çin (2), Hindistan (2), Nijerya, Pakistan, Filipinler (2)
2013	6	1.0 - 4.1	Taşkın (2), fırtına (4)	Bangladeş, Çin, Hindistan (2), Filipinler (2)
2014	3	1.1 - 3.0	Fırtına (2), taşkın	Hindistan, Filipinler (2)

Kaynak: (IDMC, 2015)

kaynakları üzerinde benzeri görülmemiş etkilere yol açması kaçınılmazdır. Söz konusu bu etkilerle başa çıkmanın bir yolu olarak, insanlar yaşadıkları yerleri geçici veya daimi terk etmeye zorunlu kalmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) de, kademeli ve ani çevresel değişikliklerin, zorunlu olarak insanların bu oldukları yerleri terk etmelerine neden olduğunu ve buna bağlı olarak gerçekleşen gerek iç gerek dış göç hareketlerinin hızla yükseldiğini 1990'lardan başlayarak rapor etmektedir (IOM, 2007; IOM, 2009).

Yıkıcı çevresel faktörler yüzünden, 1995 verilerine göre toplamda 25 milyondan fazla insanın

yerleşim yerlerini terk etmek zorunda kaldığı ve küresel ısınma sürdükçe 2050'ye kadar 200 milyondan fazla insanın iklim değişikliği etkisiyle göç etmek zorunda kalacağı tahmin edilmiştir (Myers, 2002; Brown, 2008). Bu tahminleri, Dünya Bankası'nın Mayıs 2018'de açıkladığı rapor da destekler niteliktedir. İklim değişikliğinin gittikçe kötüleşen etkilerinin yoğun yaşandığı bölgelerde, 2050 yılına kadar yalnızca sınırlar dâhilinde 140 milyon insanın, zorunlu yer değiştireceği ve bunun da yeni bir dünya krizi yaratarak kalkınma süreçlerini tehdit edeceği açıklanmıştır (World Bank, 2018).

İç Yer Değiştirmeleri İzleme Merkezi (IDMC)'nin, 2015 Küresel Raporu'na göre iklim değişikliğine bağlı hava olayları (fırtına, sel, taşkınlar gibi) ve jeofiziksel olaylar (deprem, volkanik patlama gibi) nedeniyle sadece 2014 yılı içinde, 19.3 milyon insanın evlerini terk etmek zorunda kaldığı; 2008-2014 yılları arasında ise toplamda 184.6 milyon insanın yer değiştirdiği bildirilmiştir (**IDMC, 2015**). Bu sayının tek bir yıla düşen ortalaması 26.4 milyon insana denk gelmektedir ve bu da neredeyse her saniye bir insanın yaşadığı yeri terk etmek zorunda kaldığını göstermektedir. Şekil 1'de, 2008-2014 yılları arasında gerçekleşen iç yer değiştirmelere ilişkin veriler gösterilmektedir. Verilere dikkat edildiğinde, yedi yılda gerçekleşen bu yer değiştirmelerin %86'sının küresel ısınma ve iklim değişikliği etkisi ile ortaya çıkan hava olayları ile gerçekleştiği anlaşılmaktadır. 2008-2014 arasında, yıllık ortalama 22.5 milyon; tek bir günde 62 bin insan iklim değişikliği etkisi ile gerçekleşen olaylar doğrultusunda yerinden edilmiştir. IDMC'nin en son yayınladığı 2018 İç Yer Değiştirmeler Raporu'na göre, 2017 yılında felaketler nedeniyle toplam 18.8 milyon insan, geleneksel yaşam yerlerini terk etmek zorunda kalmıştır. 2017'de jeofiziksel süreçlerle bağlantılı afetler, yaklaşık 800 bin kişiyi yerinden ederken, 18 milyon insan iklim değişikliği etkisiyle ortaya çıkan hava olayları bağlantılı felaketler nedeniyle yerinden olmuştur (**GRID, 2018**).

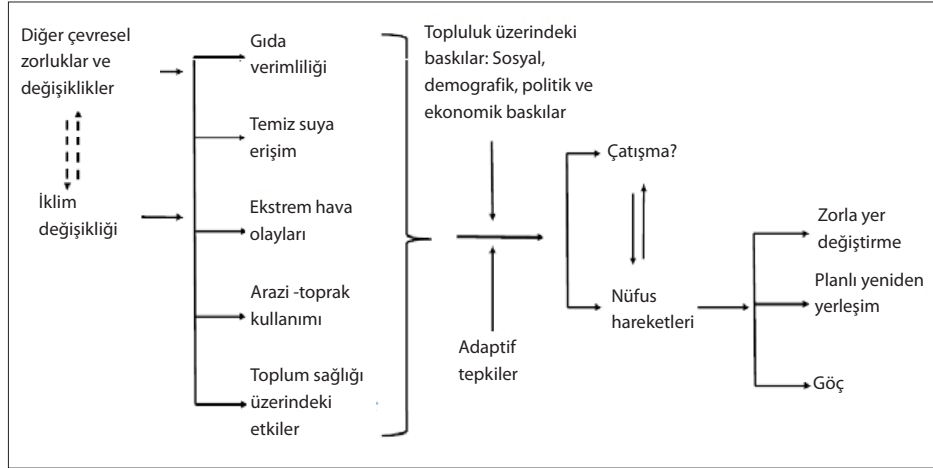
Tablo 1'de ise, 2008-2014 yılları arasında bir milyondan fazla insanın yer değiştirmesine neden olan, büyük felaketlerin yıllara ve ülkelere göre sayısal dağılımları gösterilmektedir. Tablodaki veriler, çoğunluğu taşkınlar ve fırtınalar şeklinde gerçekleşen hava olaylarına bağlı felaketlerin, kümülatif toplamın %92'sine tekabül eden 17.5 milyon insanın yerinden olmasına neden olduğunu göstermektedir. 2014'te gerçekleşen en büyük yer değiştirmelerin çoğu, yine iklim değişikliğine bağlı ortaya çıkan hava ile ilgili felaketlerle bağlantılıdır. En fazla orandaki üç yer değiştirmeye, Filipinler ve Hindistan'daki tayfunlar ve taşkınlar neden olmuştur. İklim değişikliğinde söz konusu olan bu eğilimin, takip eden yıllarda da çok sayıda insanın aşırı hava olaylarıyla ilişkili benzer felaketlere maruz kalmasına ve savunmasız durumlarının daha da kötüleşmesine neden olacağı rapor edilmiştir (**IPCC, 2014**). Nitekim IDMC'nin sonraki yıllarda sunduğu raporları da bunu kanıtlamıştır (**GRID, 2018**).

Şekil 1 ve Tablo 1'deki verilerin, yalnızca ani olarak ortaya çıkan felaketler sonrası gerçekleşen yer değiştirmelere ilişkin olduğu raporda da vurgulanmıştır. Kuraklık ve kıtlık gibi yavaş başlangıçlı ve

aşamalı ilerleyen çevresel bozulmaların etkisi ile gerçekleşen yer değiştirmeler, verilerin elde edilmesindeki güçlük nedeniyle hesaba katılmamıştır. Ayrıca, sınırlar ötesi gerçekleşen yer değiştirmelerin de bu verilerle temsil edilmediği tekrar göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla, küresel ısınma ve iklim değişikliği etkisine bağlı olarak gerçekleşen yer değiştirmelerin gerçek sayısının çok daha fazla olduğunu belirtmek gerekir. Bunun yanı sıra, iklim değişikliğine bağlı, özellikle yavaş başlangıçlı ve kademeli gelişen çevresel bozulma süreçlerinin etkisi ile gerçekleşen yer değiştirmeler, bölgesel ve bölgesel düzeylerde kaynakların kullanımı ve yönetimi açısından toplumlar içinde çözülme ve ayrışmalara dolayısıyla da çatışmalara neden olabilmektedir. Bağlantılı olarak, günümüzde kitlesel zorunlu yer değiştirmelerin temel iki nedeni olarak kabul edilen savaş/çatışma ortamları ve çevresel felaketlerin, aslında birbiri ile son derece girift olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Devam eden bölümde, çevre ve göç arasındaki temel karşılıklı bağımlılık ilişkisine, katmanlı ve son derece karmaşık boyutlar eklemesi nedeniyle, iklim değişikliği ve yer değiştirmeler arasındaki bağlantılar, kavramsal açıdan ele alınmaya çalışılmıştır.

2.2. İklim değişikliği etkisiyle gerçekleşen göç hareketlerine kavramsal bir bakış

İklim değişikliği ile doğrudan ilgili olsun veya olmasın, göç hareketlerinin dinamikleri, karmaşık ve çeşitlidir. Göç, küresel bir olgudur; insanların yaşadıkları çevrelerde karşılaştıkları politik, ekonomik ve insani zorluklarla baş etme ve direnme biçimidir. İstemli veya istemsiz; geçici veya kalıcı; mevsimsel veya döngüsel; küçük veya büyük ölçekli; sınırlar içinde veya sınırlar ötesinde gerçekleşebilir. Bununla beraber göç hareketlerinin tipolojilerini birbirinden keskin sınırlarla ayırmak da kolay değildir. Göç hareketleri yerinden olma ile planlı göç etme arasındaki yelpazede yer alan ve karar verme süreçlerinin etkisiyle farklı boyutları olabilen bir skalada değerlendirilir. Genel bir anlayışla yerinden edilen insan hareketleri için kullanılan zorunlu yer değiştirme kavramı, yaşam yerlerinden ayrılmaya neden olan "itici faktörleri" vurgularken; planlı göç ise daha ziyade "çekici faktörlere" vurgu yapmaktadır. Bir diğer deyişle, yerinden olma, yaşam yerlerindeki zorluklara karşı son çare olarak öngörülen tepkisel bir önlem veya çok ciddi acil tehditler karşısında hayatta kalma mücadelesidir. Planlı göç ise, daha güvenli ve daha iyi yaşam koşulları olan yerlere taşınmak için kısa veya uzun vadeli stratejik bir karar olarak değerlendirilir. Ancak çoğu yer değiştirme hareketi için ne tam olarak gönüllü ne de

Şekil 2. İklim değişikliğinin potansiyel nüfus hareketleriyle ilişkisi

Kaynak: (McMichael ve ark., 2012), Orijinal kaynaktan Türkçeye çevrilerek alınmıştır.

tam olarak zorunlu denilemez. İklim değişikliği ile ortaya çıkan göç hareketleri için de benzer bir durum söz konusudur ve genel olarak "zorla yer değiştirme (yerinden olma)" ve "isteğe bağlı göç (gönüllü veya zorunlu olarak planlı yer değiştirme veya planlı yeniden yerleşim)" kavramlarının sürekliliği içinde değerlendirilmektedir (Piguet, 2008; Adamo, 2010; Nansen Initiative, 2014). 2010 yılında Cancún'da gerçekleştirilen BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC), 16. Taraflar Konferansı (COP16)'nda da, iklim değişikliği ile bağlantılı olan ve bir uyum mücadelesi olarak kabul edilen nüfus hareketleri, yerinden olmaya bağlı zorla yer değiştirme, göç ve planlı yeniden yerleşimler şeklinde tanımlanmıştır (UNFCCC, 2010). Şekil 2'de, iklim değişikliğinin, nüfus hareketlerini etkilediği karmaşık yollar, yukarıda da bahsedilen üç kategorili (zorla yer değiştirme, planlı yeniden yerleşim ve göç) bir tipoloji kullanılarak gösterilmektedir (McMichael ve ark., 2012).

Jeofiziksel afetlerdeki (depremler, volkanik patlamalar gibi) benzer biçimde, akut gelişen aşırı hava olayları (şiddetli fırtınalar, taşkınlar gibi) ile ortaya çıkan zorunlu kitlesel yer değiştirmeler, tipik olarak geçicidir ve çoğunlukla sınırlar içinde olup kısa mesafelerdedir. Bununla beraber, eğer felaketin gerçekleştiği yer sınıra yakınsa, hayatta kalabilmek için yaşam yerlerinden adeta kaçmak durumunda kalan insanlar sınır ötesine de geçebilirler. Bu tip durumlarda, yer değiştiren insanlar genel olarak yeniden konut ve geçim kaynakları sağlandığında, terk etmek zorunda kaldıkları yaşam alanlarına geri dönme eğilimindedirler (Kolmannskog, 2008; Piguet, 2008; Bardsley, 2010).

İklim değişikliği aynı zamanda ekosistemlerdeki düzenleyici ve destekleyici süreçler ve çevre koşulları

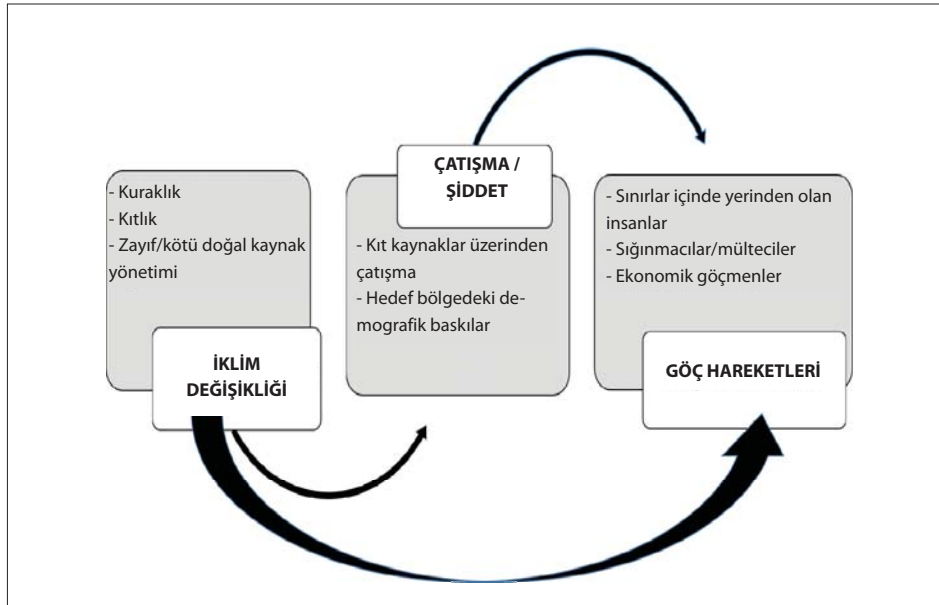
üzerinde yavaş başlangıçlı ve uzun süreli yıkıcı etkilere de neden olmaktadır. Örneğin; deniz seviyesinin yükselmesi, ormansızlaşma, toprağın bozulması ve kaybı, kuraklık ve kıtlık, su kaynaklarının kirlenmesi ve tuzlanması, mercanların aşınması, buzulların erimesi ve donmuş toprak katmanlarının hızla erimesi gibi bu etkiler yaşamlar ve geçim kaynaklarını çoğu zaman geri dönüşü olmayan şekilde tahrip eder (Adger, 2010). Ayrıca sıtma, diyare, kolera, dang humması, kene kaynaklı borreliosis (Lyme hastalığı) ve ensefalit gibi çeşitli bulaşıcı hastalıkların coğrafi dağılımını, mevsimselliğini ve görülme oranını da etkilemektedir. Bulaşıcı hastalıklar dışında da, kardiyovasküler sistem bozuklukları ve yetersiz beslenmeye bağlı hastalıklar gibi insan sağlığı üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak pek çok etkisi bulunmaktadır (McMichael ve Lindgren, 2011).

Yavaş başlangıçlı bu yıkıcı çevresel değişikliklere bir uyum sağlama stratejisi olarak insanlar, yer değiştirmeye yönelmekte ve genellikle menşe yerlerinden daha uzak bölgelere (sınırlar içinde veya ötesinde) ve uzun vadeli olarak göç etmektedir. Örneğin, Afrika'nın Sahel ve Sudan bölgelerinde yaşanan kuraklık ya da Güney Tanzanya'daki toprak bozulması nedeniyle ulusal sınırlar içinde gerçekleşen göçlerin özellikle son yıllarda dramatik biçimde arttığı bildirilmiştir (Hummel ve ark., 2012). Küresel ısınmanın etkisi ile bu yüzyılın sonunda gerçekleşebileceği öngörülen deniz seviyesindeki 1 metrelik yükselişin, Bangladeş, Mısır ve Nijerya kıyı bölgelerinde 20 milyondan fazla insanın yer değiştirmesine neden olacağı (McMichael ve Lindgren, 2011) ve yüzyılın sonuna varmadan Tuvalu gibi küçük ada devletlerinin tamamen sular altında kalacağı tahmin edilmiştir (Farbotko ve Lazrus, 2012). Bunların yanı sıra, özellikle yavaş başlangıçlı ve birikerek

artan yıkıcı çevresel etkiler, insanların buldukları yerlerdeki yaşamlarını zorlaştıran diğer baskılarla da karşılıklı etkileşimdedir ve bu durum nüfus hareketlerinin şekillenmesini daha da karmaşılaştırır (IOM, 2009). Özellikle az gelişmiş ülkeler için, yüksek nüfus yoğunluğu, sınırlı ekonomik fırsatlar, kaynakların ve hizmetlerin adaletsiz dağılımı, yetersiz ve kötü kentsel yapılanma ve çatışmalar gibi sosyal, demografik, politik ve ekonomik stresler, iklim riskleriyle bir arada bulunarak yer değiştirme süreçlerini etkilemektedir. Bu nedenle, özellikle yavaş başlayan çevresel değişimlerle tetiklenen nüfus hareketleri üzerindeki iklim değişikliğinin etkilerini, toplumsal süreçlerin etkilerinden ayırarak ele almak yanıltıcıdır (Adamo, 2010). Şekil 2’de de “çatışmanın” soru işareti ile belirtilmesi, iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı gıda ve su güvensizliği gibi nedenlerle tetiklenen nüfus hareketlerinin, şiddetli çatışmayı arttırıp arttırmayacağına ve bununda çatışmalar nedeniyle gerçekleşen göç hareketlerine dolaylı katkısına ilişkin çok tartışılan konuyu ifade eder (Abel ve ark., 2019). Özellikle ekonomik, sosyal ve siyasal istikrarsızlığın ve dolayısıyla çatışmaların yoğun yaşandığı Afrika ve Asya ülkeleri için, insanların bireysel ya da kitlesel olarak yer değiştirmesine neden olan etkenler arasından iklim değişikliğine bağlı ortaya çıkan etkileri izole etmek kolay değildir.

Şekil 3’te, iklim değişikliği, çatışma/şiddet ortamı ve göç hareketleri arasındaki ilişkinin kavramsal bir modeli görülmektedir (Abel ve ark., 2019).

Modelin alıntılandığı kaynakta, Suriye’de ve dünyanın diğer bölgelerinde devam eden şiddetli çatışmalarla Avrupa’daki göç krizi arasındaki ilişki ele alınmıştır. İklim koşullarının siyasi huzursuzluğa nasıl etkide bulunabileceği sorusu ile 2006–2015 döneminde 157 ülke için iltica başvurularına dayanan ikili veriler kullanılarak iklim değişikliği, çatışma ve zorunlu göç arasındaki nedensel bağlantı incelenmiştir. Sonuçlara göre, yaşanan kuraklık ve kıtlığın da, silahlı çatışma olasılığını etkileyerek 2011-2015 döneminde gerçekleşen sığınma talepleri için açıklayıcı bir faktör olarak önemli rol oynadığı belirtilmiştir. İklim değişikliğine bağlı ortaya çıkan kuraklık ve kıtlığın neden olduğu gıda ve su güvensizliğinin çatışmaların oluşması üzerindeki etkisinin, birçok ülkenin siyasi dönüşüm geçirdiği 2010-2012 döneminde Batı Asya’daki ülkeler için özellikle önemli olduğu vurgulanmıştır (Abel ve ark., 2019). Kıtlık ve kuraklıkların artması zayıf su yönetimi ile birleştiğinde mahsul verimliliğinin bozulmasına, ekonomik çöküşe ve bunun sonucunda kırsal ailelerin kentsel alanlara toplu olarak göç etmesine neden olmuştur. Hızla artan nüfus, işsizlik ve derinleşen eşitsizlikler, özellikle kent merkezlerindeki topluluklara baskı uygulamış ve akabinde siyasi huzursuzluğun patlamasına katkıda bulunmuştur (Gleick, 2014). Bu durumlarda, iklim değişikliğinin neden olduğu aşırı hava olaylarının sıklıkla tekrarlanması ve yoğunluğunun da etkisiyle yoksulluk, gıda güvensizliği ve eşitsizlik gibi çatışma faktörleri şiddetlenmektedir (IPCC, 2014). Şiddet ortamları

Şekil 3. İklim değişikliği, çatışma/şiddet ortamı ve göç hareketleri arasındaki ilişki (Abel, 2019)

Kaynak: (Abel, 2019), Orijinal kaynaktan Türkçe’ye çevrilerek alınmıştır

ve çatışmalar erken ölüm, sakatlık, psikolojik travma, fiziksel yaralanma ve yetersiz beslenme dâhil olmak üzere pek çok olumsuz sonuç doğurmakta ve toplulukların zorunlu olarak yer değiştirmesine neden olmaktadır (Murray ve ark., 2002). İklim değişikliğinin bu şekilde dolaylı olarak çatışmalara yol açması, şiddet nedeniyle ortaya çıkan zorunlu göçe de dolaylı olarak etki eder.

Planlı yeniden yerleşimler, iklim değişikliğinin ve çevresel bozulmaların etkilerine hem akut olarak maruz kalan hem de yavaş başlangıçlı süreçlerle bağlantılı olarak risk altında olan toplulukların, genellikle ülke sınırları içinde ve kitlesel olarak önceden ayarlanmış başka yerlere yerleştirilmesini ifade eder. Genellikle ülke sınırları içinde düşünülse de, planlı yer değiştirmeler deniz seviyesindeki yükselişe bağlı olarak sular altında kalma riski olan Pasifik'teki küçük ada devletleri için başka ülkelerde olmak zorundadır. Yaşanan çevresel zorluklarla başa çıkma stratejileri arasında, en iyi uyumsal tepkilerden biri olarak değerlendirilen planlı yeniden yerleşim hareketleri, maalesef pratikte genellikle baraj yapımı gibi istimlak veya çevresel iyileştirme projelerinde benzer şekilde karşımıza tartışmalı bir bağlamda çıkabilmekte ve çoğunlukla doğrudan veya dolaylı olarak insanlar yer değiştirmeye zorlanmaktadır (Bates, 2002). Bu tarz yer değiştirme hareketlerinin de, yerlerinden edilen ve/veya gelecekte hareket etmek zorunda kalma riski olan kişi ve toplulukların bunu güvenle, onurlu bir şekilde ve kendi rızalarıyla yapabilmelerini sağlayan stratejilerle desteklenmesi gerekir.

İklim değişikliği ve çevresel etkilerle tetiklenen göç hareketlerinin nasıl gerçekleştiği, aynı zamanda toplulukların bu zorluğa karşı dirençlerinin ve hassasiyetlerinin bir belirleyicisi niteliğindedir. Yer değiştirme bir baş etme stratejisi olarak insanların hayatlarını kurtarmasına, güçlenmesine, sağlık ve benzeri risklere karşı daha dayanıklı bir hâle gelmesine neden olabilir. Bununla beraber, başta topluluğun dezavantajlı kesimleri olmak üzere, insanları daha savunmasız durumlara da düşürebilir ve risklerin artmasına yol açabilir (IOM, 2014). Özellikle kitlesel zorunlu göç hareketleri sırasında ve ulaşılan bölgelerde en çok tehdit altında olan gruplar çocuklar, kadınlar, yaşlılar, engelliler, yoksullar ve bölgede yaşayan göçmenlerdir (Dunkelman, 2010). Zaten risk altında olan bu gruplar için yaşanan vahamet boyutu, iklim değişikliğinin getirdiği zorluklarla ve yer değiştirmenin getireceği olası tehditlerle katlanarak artar. Bununla beraber, özellikle yoksul ülke ve bölgelerde, etkilenen alanlardan ayrılamayan sıkışmış

gruplar için güvenlik açığı ciddi bir tehdide dönüşebilir ve olası şiddet/çatışma ortamlarında yine en çok sözü edilen dezavantajlı kesimler etkilenir.

İklim değişikliği ile ortaya çıkan yıkıcı çevresel etkilerin göç hareketlerini ne derece ve nasıl belirlediği konusundaki karmaşıklık kadar, bu zorlukla baş etmeye çalışan iklim göçmenleri ve iklim mültecilerinin statüsü ile ilgili konular da karmaşıktır ve tartışmalı bir yerde durmaktadır (Piguet, 2011). İklim değişikliğinin göç dinamikleri üzerindeki etkilerini anlayabilmek, insanların nasıl ve neden iklim değişikliğine karşı savunmasız olduklarının ve çevresel stresle baş etmek için geliştirmeye çalıştıkları stratejilerin anlaşılmasını gerektirir. Bunun yanı sıra, iklim değişikliği nedeniyle gerçekleşen göç hareketlerine yönelik politikalar ve çevresel faktörlerle bağlantılı olarak hareket eden kişilere nasıl davranılması gerektiği ile ilgili konular, hem ulusal hem uluslararası düzeyde değerlendirilmelidir. Bu durum, iklim değişikliğinin etkilerine karşı savunmasız durumda olanlara sağlanması gereken olası koruma, güçlendirme ve baş etme mekanizmalarının sorumluluğunun hükümetler ve uluslararası toplum düzeyinde nasıl paylaştırılacağı sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu nedenlerle yazının ilerleyen bölümünde, pek çok kişi tarafından gelecekte tüm insanlık için en büyük tehdit olarak görülen iklim değişikliğinin etkilerini, günümüzde bir gerçeklik olarak yaşamak zorunda kalan iklim göçmenleri veya daha doğru bir deyişle iklim mültecilerinin uluslararası hukuktaki statülerine dair belirsizlik başta olmak üzere, içinde oldukları belirsiz durumdan bahsedilecektir.

2.3. İklim değişikliği kısıcında hareket etmeye çalışan insanlar: İklim mültecileri

İklim mültecileri terimi, ilk kez 1970'lerde Lester Brown tarafından tanımlanan (Brown, 1979) ve 1985 BM Çevre Programı (UNEP)'nda da Essam El-Hinnawi'nin politik bir yazısı ile ortak kullanıma giren "Çevre Mültecileri" terimi ile bağlantılıdır. Aslında, 1970'lerdeki ilk görüşler büyük ölçüde nüfus artışının, göç ve kaynak kıtlığının nedeni olduğu ve bunun da çatışmalara yol açacağı yönündeki neo-Malthusçu yaklaşımların etkisi altındadır. Oysa ilerleyen zamanda, başta El-Hinnawi'nin tanımında olduğu gibi iklim/çevre mülteciliğinin nedeni olarak çevresel baskıların esas tetikleyici olduğuna dair görüşler yükselişe geçmiştir. El-Hinnawi, çevre mültecilerini, "varlığını tehlikeye atan veya yaşam kalitesini ciddi şekilde etkileyen belirgin bir çevresel bozulma (doğal süreçler ve/veya insanlar tarafından tetiklenen) nedeniyle geçici veya kalıcı olarak geleneksel yaşam alanlarını terk etmek zorunda kalan insanlar"

olarak tanımlamıştır (UNEP, 1985; Kinreab, 1997). Bu tanım, yaygın biçimde iklim mültecileri için de kullanılmaktadır. El-Hinnawi'nin makalesi, iklim/çevre mülteciliği sorununa dikkat çekmenin yanı sıra iki önemli tartışma konusunu ele alması açısından da önemlidir. İlk olarak bildiri, iklim/çevre mültecileri için resmi bir tanım önermiştir. İkincisi ise, çevresel olarak yerinden edilmelerin heterojenlik potansiyelini ifade ederek, çevresel olarak motive olmuş göçmen tipolojileri üretme arayışı içinde olan yaklaşımlar için bir başlangıç noktası sağlamıştır. Nitekim sonrasında çevre ve iklim mültecileri tanımlarını kavramsal tartışmalarla ele alan ve ayrıntılı iklim/çevre göçmeni kategorilerine dayalı literatür hızla artmıştır (Jacobson, 1988; Myers, 1993; Bates, 2002; Kolmannskog, 2008; Morrissey, 2009). Bu nedenle, El-Hinnawi'nin çalışması genellikle iklim/çevre mülteci temelli çalışmaların başlangıç noktası kabul edilmektedir. Bu çalışmada çevresel değişim ve insan hareketliliği arasındaki ilişki incelenmeye başlanmıştır. Örneğin Jacobson (1988), El-Hinnawi'nin tanımını operasyonelleştirmeye çalışmış ve mevcut çevre mültecileri sayısının ilk tahminlerinden birini üretmiştir. Jacobson, Afrika Sahel Bölgesi'nin çoğunu etkileyen kuraklık nedeniyle 1980'lerin ortalarına kadar 10 milyon insanın yer değiştirmek zorunda kaldığını bildirmiştir. Jacobson'un makalesi yalnızca El-Hinnawi'nin tanımını uygulamaya çalışarak iklim değişikliği nedeniyle yer değiştiren mültecilerin sayısını tahmin etmesini sağladığı için değil, ayrıca gelecekteki potansiyel iklim mültecilerinin yer değiştirme hareketlerine dair ortaya koyduğu önermeler açısından da dikkat çekicidir. Bu makale, neo-Malthusçu yaklaşımın ötesine geçerek, "çevre mültecileri" tartışmasında iklim değişikliği konusunda artan kanıtlar sağlamıştır. İklim bilimi ve küresel iklim modellerinin güçlü söylemini "çevre mültecileri" tartışmasına uygulayan Jacobson, teorik düzlemde kalan eleştirel bir tartışmaya deneysel bir söylem getirmiştir (Jacobson, 1988). Jacobson'un çalışmaları, yalnızca çevre mültecileri için büyük tahmini rakamlar veren yazarları değil, aynı zamanda çevresel baskı ve göç arasında doğrudan bağlantı kurulmasını eleştiren göç alanı çalışmacılarının da dikkatini çekmiştir. Bu yazarlar, çevresel bozulmaların göçmenlik etkini olarak ayrıcalıklı hale getirilme biçimini, dolaylı olarak bireylerin değişen bir çevreye cevap verme kapasitesilerinin inkâr edildiği ve bunun da insan faktörünün diğer bağlamlarından koparılmasına neden olduğu yönünde eleştirirler. Bununla birlikte, bunu söyleyen birçok yazar "iklim/çevre mülteci" kavramını kabul etmekte; ancak böyle bir tanımın yalnızca çok ciddi çevresel değişimlerden kaçan insanlar için

gerçekten uygun olduğunu savunmaktadır (Bilborrow, 1992; McGregor, 1994). İklim/çevre mülteciliği açısından uluslararası politika gündemindeki yerinin kalıcı ve net bir şekilde henüz ortaya konulmaması, ister istemez beraberinde tanımlama sürecini etkilemeye çalışan farklı taraflara büyük bir esneklik alanı bırakmakta ve konuyla ilgili belirsizliğin sürmesine de neden olmaktadır (Gibb ve Ford, 2012; Faist ve Schade, 2013).

Kavramsal tanımlamalar açısından hâlâ devam eden bu tartışmalar bir yana, iklim değişikliğinin bir sonucu olarak yerinden edilmelerden etkilenenler için korumanın sağlanmasındaki en önemli zorluklardan biri, 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'nin ve 1967 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Ek Protokol'un mevcut hâli ile söz konusu insanlar açısından geçersizliğidir. Artan sayıda iklim mülteci olma ihtimaline ve "çevre mülteci" teriminin 1970'lerden bu yana kullanılmasına rağmen, böyle bir grup için uluslararası yasal tanıma yoktur; dolayısıyla "iklim mülteci" teriminin anlamı, yasa ve uygulama bağlamında belirsizliğini sürdürmektedir. Buradaki asıl mesele yasal kesinlik ile ilgilidir. 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne göre mülteci, "ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen, yahut zulüm korkusu nedeniyle ülkesine geri dönmek istemeyen kişi" olarak tanımlanmaktadır (BMMYK, 1998). Bu hukuksal tanımlamada zulme uğrama sebepleri olarak gösterilen ırk, din, tabiiyet, belli bir toplumsal gruba mensubiyet ve siyasi düşünceler arasında, iklim mültecileri açısından geçerli olabilecek bireysel bir hak için yasal bir hüküm bulunmadığından konu yasa ile kapsamaz, dolayısıyla bireye bir yasa olarak uluslararası koruma garanti edilemez. 1951 Mülteci Sözleşmesi'nde geçen mülteci tanımı, iklim değişikliği ile ilgili nedenlerden dolayı yerlerinden edilmiş kişiler için geçerli değildir; çünkü yer değiştirmeye zorlayan çevresel bozulma, Mülteci Sözleşmesi'nde kullanıldığı şekliyle "zulüm" olarak kabul edilmemektedir. Ayrıca, zulüm olarak kabul edilmeyen bu zorlayıcı nedenleri, sözleşmede belirtilen gerekçelerden birine bağlamak da olanaklı değildir. Bu, örneğin, nehir kıyısında erozyon nedeniyle her yıl evsiz kalan tahmini 200 bin Bangladeşli'nin, başka bir ülkede yeniden yerleşiminin sağlanmasına dönük hukuki başvurularına gelecek red kararını temyiz edemeyecekleri anlamına gelmektedir. Ya da örneğin, son yıllarda en az on

kişiden birinin göç ettiği Kiribati, Nauru ve Tuvalu gibi Pasifik'teki küçük ada devletleri sakinlerinin, deniz seviyesindeki yükselişe bağlı olarak kötüleşen çevresel koşullar altında kısırılmış olmalarına rağmen, göç etmek zorunda kaldıkları ülkelerde mülteci olarak sınıflandırılmayacağı anlamına gelmektedir (EPRS, 2019)¹

Konuyla ilgili IOM de, "mülteci" teriminin kullanılmasının, uluslararası hukuk bağlamında uygunsuz olacağını ve 1951 Mülteci Sözleşmesi'nde sağlanan mültecilik tanımını daha fazla kişi kategorisi içerecek şekilde genişletmenin elverişli olmayacağını ve tanımlamadaki sınırları bulanıklaştıracağını belirtmiştir (EPRS, 2019). Bu doğrultuda, iklim değişikliği ve diğer çevresel etkilerle yer değiştirmek durumunda kalan insanlar için yaygın olarak "çevresel göçmen" terimi kullanılmaktadır (IOM, 2007). Fakat "göçmen" terimi, hareket etme kararında bir dereceye kadar da olsa iradi tercihe işaret ettiği için her zaman uygun olarak kabul edilmeyebilir. Popülerlik kazanmış en son terimlerden biri ise, "çevresel/iklimsel nedenle yerinden olmuş kişi"dir. Bu terim ise betimseldir, yer değiştirme hareketi ve buna dair yönetimsel net bir sorumluluk gerektirmez. Özellikle, iklimsel ve çevresel felaketler nedeniyle "yerinden edilmiş insanlar" açısından uluslararası kabul görmüş bir yasal tanımı olmaması, bu tanımın aslında daha ziyade sınırlar içinde gerçekleşen yer değiştirmelerle ilgili olduğunu gösterir. Bununla beraber, iklim değişikliğine bağlı çevresel etkilerle gerçekleşen göçün, ister sınırlar içinde ister sınırlar ötesinde olsun, insanları yerinden olmaya zorladığı vurgulanmaktadır. Konunun ciddiyetine ve aciliyetine vurgu yapmak açısından "mülteci" terimi başta çeşitli STK'lar tarafından sunulan bildirilerde, aynı zamanda medyada ve akademik yayınlarda kullanılmaya devam etmektedir. Bu aslında, farkındalığı arttırmak ve zorla yerinden edilmeye odaklanmak açısından bilinçli olarak yapılır. "Mülteci" terimi, aslında kaynağı belli bir failin (sanayi devrimi sonrası CO₂ ve diğer sera gazı salımlarını devasa arttıran başta gelişmiş ülkeler) dolaylı olarak da olsa yarattığı yıkıcı çevresel etkiler nedeniyle yaşanan baskı ve zulümden ötürü yerinden edilmeye dair dikkat çekerken, "göçmen" terimi daha gönüllü bir hareketi çağırıştırılmaktadır. Dolayısıyla göçmen teriminin kullanılmasının, meselenin ciddiyetinden uzaklaşılmasına neden olacağına dair endişe duyulmaktadır (Brown, 2008). Bir başka taraftan da, iklim değişikliği krizinin yükselişle beraber sayıları gün geçtikçe artan sınır ötesi iklim mültecileri için acil bir durum söz konusudur. Yazıda daha

evvel geçtiği üzere uluslararası hukuk bağlamında mültecilik statüsü belli bir çerçeve ile sunulurken, sözleşmede sıralanan baskı ve zulüm görmüş olma nedenlerinin iklim mültecileri açısından uygun olmadığı belirtilir. Oysa sınır ötesi iklim mültecileri için acilen tartışılacak asıl mesele sözleşme maddelerine uygunluktan ziyade, mevcut mültecilik statüsü kapsamının yetersiz kaldığı ve bir an evvel genişletilmesi ihtiyacıdır. Bundan da öte, zorunlu yer değiştirmeler ve yeniden yerleşimler sağlanırken insanların maruz kaldıkları hak kayıplarını onaran ve terk etmek zorunda kaldıkları yerleşik yaşam alanları ile olan her türlü bağlarının olabildiğince hasar görmemesini sağlayan stratejiler uygulanmalıdır. Bir sonraki bölümde, iklim mültecilerinin yukarıda anlatılan belirsiz durumlarına dair çözümler oluşturmak üzere uluslararası politika ve hukuktaki sürecin nasıl bir gündemle ilerlediği ele alınacaktır.

2.4. Uluslararası politika ve hukuk gündeminde iklim mültecileri

İklim değişikliğine bağlı ortaya çıkan sorunların, uluslararası politika ve hukukta haklar bağlamında ele alınması, temelde çevre hakkı kavramı ile yakından bağlantılıdır. Evrensel İnsan Hakları Sözleşmeleri, güvenli ve sağlıklı bir çevre için belirli bir haktan açıkça söz etmese de, BM İnsan Hakları Sözleşmesi kurumlarının tümü, başta yaşam hakkı gibi bir dizi temel insan haklarının gerçekleştirilmesi ile çevre arasındaki içsel bağı tanımaktadır. Uluslararası çevre hukukunun temeli olan ve fakat siyasal ve ahlaki açıdan devletlerin söz vermelerini yansıtan ve dolayısıyla bağlayıcılığı olmayan 1972 tarihli BM İnsan Çevre Konferansı Stockholm Deklarasyonu, "İnsan, onurlu ve refah içinde bir hayata imkân veren nitelikte bir çevrede, özgürlük, eşitlik ve elverişli hayat şartları temel hakkına sahiptir ve şimdiki ve gelecek nesiller için çevreyi korumak ve geliştirmek açısından büyük bir sorumluluk taşımaktadır" birinci ilkesi ile, insan haklarıyla çevre arasındaki karşılıklı bağımlılığın ve ilişkilerin genel olarak tanındığını yansıtmaktadır (UN, 1972). Bununla birlikte, çevre konusuyla yakından ilişkili olan iklim değişikliği ile ilgili sorunları gidermek için insan hakları çerçevesini kullanırken pek çok zorluklar söz konusudur. İnsan hakları anlaşmalarının birçok durumda başarılı olduğu belirtilse de, bu araçlar "iklim mültecilerini" yeterince korumamaktadır. Çünkü tüm bu insan hakları kazanımlarına rağmen, uluslararası hukuk çerçevesinde sağlıklı bir çevre için açık bir hak henüz tanımlanmamıştır. Günümüzde "iklim mültecileri" için referans olabilecek temel hukuksal araçlar ise şunlardır: uluslararası düzeyde, İnsan Hakları

Sözleşmeleri ve Yerinden Edilmiş Kişilerle İlgili BM Rehber İlkeleri; bölgesel düzeyde, Kampala Sözleşmesi (2009) ve Nansen Girişimi (2012); ulusal düzeyde, Tamamlayıcı Koruma (Norveç, İsveç, Finlandiya ve Danimarka) ve Ekonomik Göçü Kolaylaştıran Politikalar (Yeni Zelanda, İspanya). İç Yer Değiştirmeler hakkında BM'nin 1998 Rehber İlkeleri, ani başlangıçlı afetler nedeniyle yerinden edilenlerin korunması için bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçeve, koruma için kapsamlı bir yasal standartlar kümesi sunsa da hükümetlere uygulamalarında geniş bir takdir yetkisi bırakır. Belirtilen ilkeler iç göç konusuna odaklanmasına rağmen, Avrupa Konseyi tarafından iklim değişikliği ve doğal afetler sonucu uluslararası sınırları aşan yerinden edilmiş kişilerin korunması için de küresel bir rehber çerçeve geliştirilmesi açısından bir model olarak önerilmiştir. Bununla birlikte, bu çerçevede birçok boşluk ve bulanık alan vardır. 1998 Rehber İlkeleri yasal olarak bağlayıcı değildir ve hükümetler tarafından ulusal yasalara ve politikalara ve uluslararası anlaşmalara dâhil olsalar bile doğru bir şekilde uygulanmamaktadır. Rehber İlkelerle dayanarak geliştirilen bölgesel ve ulusal düzeydeki hukuksal araçlarda geçen tamamlayıcı koruma biçimleri, devletlerin 1951 Mülteci Sözleşmesi ve 1967 protokolü tarafından ele alınmayan hallerde, insan hakları gerekçesiyle iade edilme ihtimaliyle karşı karşıya kalan kişilere koruma sağlamasına izin verir. Bu tip koruma türleri, 1951 Mülteci Sözleşmesi kapsamında verilen mülteci statüsüne bağlıdır ve bir yargı bölgesinden diğerine geniş ölçüde değişebilir. Ayrıca, tamamlayıcı koruma biçimleri, ülkelerin kendi mültecilik yasalarındaki düzenlemeler doğrultusunda, örneğin coğrafi sınırlandırma şerhi gibi nedenlerle, sadece bazı ülkeler için geçerli olabilmektedir (**EPRS, 2019**). Daha önceden ele alınan planlı yeniden yerleşimlerin zorluğunun önemli kısmı, süreci yönlendirecek en iyi uygulamaların hâlâ bulunmamasıdır. İklim değişikliğine bağlı zorunlu yer değiştirmeler için, BM Mülteci Örgütü (UNHCR), 2012 yılında Norveç ve İsviçre hükümetleri tarafından başlatılan Nansen girişiminin, gelecekteki eylemler için bir gündem belirleyeceğini umut ettiğini bildirmiştir. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)'ne göre, ekonomiyi güçlendirmeyi amaçlayan büyük ölçekli altyapı projelerinden kaynaklı planlı yeniden yerleşim stratejilerinin dahi, yer değiştirmeye zorunlu bırakılan insanları, önceden olduklarından daha olumsuz koşullara maruz bırakan başarısız ve kötü örneklerle dolu olduğunu kabul etmiştir (**EPRS, 2019**). Yeniden yerleşim programları o kadar kötü bir şekilde planlanmış, finanse edilmiş, uygulanmış ve yönetilmiştir ki, kalıcı olarak yerinden edilen yereldeki halkı daha güçsüz ve yoksul

bırakmıştır. Oysa planlı yeniden yerleşimin insani ve etkili bir şekilde ele alınmasının sağlanması, geçmişin hatalarından kaçınmak için dikkatli bir politika planlaması ve uygulaması gerektirir. Haziran 2011'de Norveç'te düzenlenen Nansen İklim Değişikliği ve Yer Değiştirme Konferansı'na dayanarak oluşturulan Nansen Girişimi, öncelikle ani başlangıçlı olaylar nedeniyle gerçekleşen ve sınır ötesini de kapsayan yer değiştirme konusunda bölgesel yasa ve politikanın geliştirilmesini kolaylaştırmayı amaçlayan ilkeler tasarlamıştır. Bu ilkeler insanlığa, insanlık onuruna, evrensel insan haklarına ve uluslararası işbirliğine ve devletlerin kendi vatandaşları için uygun bir koruma sağlamaları için birincil gerekliliğe dayanan cevaplar sunmanın temelini oluşturmaktadır. İlkelerin amacı iklim değişikliğine bağlı yer değiştirmeler konusunda önleme, esneklik ve afet hazırlığını güçlendirmektir. Dezavantajlı durumda olan kişilere ayrıca önem verilmesi; yerinden edilen kişilerin korunmasına dönük uluslararası alanda daha tutarlı bir yaklaşım geliştirilmesi; politika geliştirme ve uygulama süreçlerinde, rıza ve ortaklık temelli bir anlayışla doğrudan etkilenenlerin katılımlarının sağlanması ve sürecin ayrımcılık yapılmadan ilerlemesi hedeflenmiştir. Önleme, koruma ve güçlendirme ile ilgili sorumluluklar yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde paylaştırılmalıdır. Felaketlere hazırlık ve müdahale için yerel ve ulusal kapasitenin oluşturulması esastır. Aynı zamanda, uluslararası felaket yanıt sisteminin güçlendirilmesi gerekir. Çoklu felaketlere karşı, yerel ve küresel seviyeleri birbirine bağlayan etkili erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesinin çok önemli olduğu belirtilir (**Nansen Conference, 2011**).

Gelişmekte olan birçok ülke AB'yi iklim göçmenlerine mülteci statüsü vermeye çağırmıştır. Bununla birlikte, AB Üye Devletleri, "iklim mültecileri" şeklinde yeni bir kategori oluşturma fikrine uzak durmaktadır. AB Komisyonu'nun oldukça yüksek finans desteği ile oluşturulan bir çalışma grubu, 2011-2013 döneminde, iklim ve iltica alanlarında üçüncü ülkelerle işbirliğine dair bir strateji geliştirme raporu oluşturmuştur. Çalışma grubunun Nisan 2013'te yayınlanan sonuç belgesinde, doğrudan iklim değişikliği baskısından kaynaklı olarak üçüncü ülkelerden Avrupa'ya kitlesel göç olasılıklarının giderek artacağı belirtilmiştir. AB'nin hem ani başlangıçlı hem de yavaş gelişen iklim olaylarının bir sonucu olarak yerlerinden edilmiş kişileri kapsayan iltica mevzuatına hükümler getirmesi gerektiği ve iklim mültecileri için Geçici Koruma Direktifi'nin uygulanması önerilmiştir (**EcEuropa, 2013**). Geçici Koruma Direktifi, silahlı çatışmalardan kaçan insanlara olduğu kadar,

ciddi risk altında olan veya sistematik olarak insan hakları ihlallerine maruz kalan göçmenler için bir cevap olarak yaratılmıştır. Yukarıda belirtilen 2013 çalışma belgesinde, Geçici Koruma Direktifi'nin "iklim mültecileri" için de geçerli olabileceği belirtilmiştir. Ancak, iklim değişikliğini az gelişmiş ülkelerdeki düzensiz ve zorla yerinden edilmenin temel bir nedeni olarak belirleyen ve bu tehdidin önlenmesi ve azaltılması çağrısında bulunan Avrupa Göç Gündemi Komisyonu'nun, 2016 Geçici Koruma Direktifi çalışma belgesinde iklim değişikliği, felaketler veya çevre hakkında net bir açıklama yapılmamıştır.

İklim değişikliğine karşı uluslararası acil eylemlilik açısından bir dönüm noktası olarak gösterilen 2015 BM İklim Değişikliği Taraflar Konferansı (COP21)'nda kabul edilen Paris Anlaşması, "iklim mültecileri" terimini açıkça belirtmese de, 50. Madde'de iklim değişikliğinin olumsuz etkileriyle ilişkili yer değiştirmeyi önlemek, en aza indirmek ve ele almak için entegre yaklaşımlar için öneriler geliştirmek üzere, Varşova Uluslararası Mekanizması Yürütme Komitesi'ne acil bir görev gücü oluşturması çağrısında bulunmuştur (**İklim Adaleti, 2018**). Paris Anlaşması, iklim mülteciliği hakkında, 1951 Mülteci Sözleşmesi'ne ek olarak tüm taraflara uygulanabilir bir protokol veya başka bir yasal araç geliştirmek amacıyla kurulan Durban Platformu çalışmalarını referans gösterir. Anlaşmanın ilk sayfalarında, iklim değişikliği insanlığın ortak bir endişesi olduğu kabul edilmekte ve taraflardan iklim değişikliği ile ilgili eylemlerde bulunurken iklim göçmenlerine atıfta bulunmaları, saygı duymaları, yer değiştirmeleri insanlık onuruna yakışır şekilde teşvik etmeleri, iklim göçmenlerine yönelik yükümlülüklerini yerine getirmeleri talep edilmektedir. Ayrıca anlaşma metni insanların korunmasına, toplulukların dayanıklılığına ve geçim kaynaklarının önemine ilişkin birçok referans içermektedir. İnsanları yaşadıkları yerleri terk etmeye zorlayan; temiz suya, gıdaya, enerjiye veya geçim fırsatlarına erişim engelleri gibi çevresel etkiler temel başlangıç noktaları olarak açıkça belirtilmiştir. Paris Anlaşması'nda yer alan bu maddeler, iklim değişikliğinin yer değiştirme faktörü olarak uluslararası politikada resmen kabul edildiğinin bir kanıtı olması açısından son derece önemlidir.

2017 yılında gerçekleştirilen 2030-Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi'nde, iklim değişikliğinin etkisiyle yerinden edilmiş kişilere, durumlarının kendine özgü doğasını dikkate alan özel bir uluslararası koruma statüsü verilmesi gerektiği görüşüne varılmıştır. Mülteci ve göçmen hareketlerine ilişkin olarak Avrupa Parlamentosu, AB ve üye devletlerini iklim

değişikliğinin zorluğuyla ilgili sorumluluklarını ciddiye almaya, Paris Anlaşması'nı hızla uygulamaya koymaya ve iklim değişikliğinin kitlesel yer değiştirme üzerindeki etkisinin tanınmasında öncü bir rol oynamaya çağırmıştır. 19 Eylül 2016'da BM Genel Kurulu, mülteciler ve göçmenlere dair küresel uzlaşmanın geliştirilmesi çağrısında bulunan New York Mülteciler ve Göçmenler Deklarasyonu'nu kabul etmiştir; Deklarasyon 10 Aralık 2018'de Marakeş'te ve 17 Aralık 2018'de New York'ta onaylanmıştır. BM Ülke İçinde Yerinden Edilmeleri İzleme Merkezi (IDMC) ve Norveç Mülteci Konseyi, ani başlangıçlı afetleri bu olgunun bir numaralı nedeni olarak tanımlamıştır. Bununla beraber, yükselen deniz seviyesi, çölleşme ve aşırı hava olaylarıyla bağlantılı olarak yerinden olan iklim mültecileri veya göçmenlerinin de anlaşmanın bir parçası hâline getirilmesi gündemde yer almıştır. Nitekim, doğal felaketler ve iklim değişikliği etkisiyle ortaya çıkan yıkıcı çevresel olaylar nedeniyle yerinden olanlar, 2018 Küresel İlkeler Sözleşmesi'nde güvenli, sistemli ve düzenli göçle bağlantılı olan Hedef 2 kapsamında iklim mültecileri olarak tanınmıştır (**UN, 2018**). Bu sözleşme, insanları ve topluluklarını, ülkelerini terk etmeye zorlayan ekonomik, çevresel ve sosyal etkiler bağlamında ele almakta; yerlerinden olan kişilerin haklarını korumayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, sözleşme mevcut haliyle küresel kitlesel göçün altında yatan çok sayıda insan faktörü etkisini kontrol etmek için uygulanabilir taahhütlerden maalesef henüz yoksundur.

3. Sonuç

İklim değişikliği bağlamında giderek artan yer değiştirme tehdidi; yer değiştirmeyi en aza indirmeyi, hareket halindeki insanların haklarını korumayı ve gelecekte hareket etmeye zorlananlar için güvenli ve onurlu bir hareketi sağlayan stratejileri destekleyen bütünlüklü bir küresel gündemi zorunlu kılar. Yerinden olma risklerini en aza indirmek, öncelikle iklim değişikliğinin etkilerini önemli ölçüde azaltmayı gerektirir. Bu nedenle tüm taraflar Paris Anlaşması'nda belirtilen maddelerle, dünyadaki ısınmayı 1.5°C'yle sınırlandırmak ve küresel iklim kirliliğini sona erdirmek için acilen eylemliliğe geçmelidir. Özellikle gelişmiş ülkeler, emisyon azaltımlarını en üst seviyeye çıkarmak ve gelişmekte olan ülkelerin emisyon azaltma taahhütlerini uygulamalarını sağlamak için gerekli yükümlülükleri ertelemeksizin yerine getirmelidir. Zorunlu yer değiştirmenin en aza indirilmesi için ayrıca, iklim değişikliğinin yıkıcı etkilerine karşı esneklik ve dayanıklılık oluşturma konusunda, başta ciddi risk altında olan toplulukların desteklenmesi gerekir.

Bunun için, uluslararası finansmanın miktarını ve erişilebilirliğini arttırmanın yanı sıra; yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde güçlü ve kapsayıcı adaptasyon stratejilerinin sağlanması gerekir. Ayrıca, iklim değişikliğinin zorlayıcı etkilerine orantısız biçimde maruz kalanlar ve yer değiştirme konusunda en çok tehdit altında olanların, çözümlerden en çok etkilenenler olacağı gerçeği ile adaptasyon süreçlerinin geliştirilmesine etkin katılımlarının sağlanması son derece önemlidir. Bunu sadece devletler düzeyinde ele almamalı, aynı zamanda yerel yönetimlerin, konuyla ilgili STK'ların ve doğrudan halkın etkin katılımı desteklenmelidir. Ek olarak, başta kadınların ve gençlerin her seviyede karar alma süreçlerine daha fazla katılımını sağlamak, iklim değişikliğine karşı adil ve etkili tepkiler vermek için esastır. Yer değiştirmeleri en aza indirme stratejilerinin yanı sıra, aynı zamanda iklim değişikliği ve yıkıcı çevresel felaketlerle, hâli hazırda yaşam yerlerini terk etmekte zorunda kalan ve ciddi tehdit altında olan insanlar için korumayı ve yasal tanınmayı güçlendirecek ulusal ve uluslararası mekanizmalar geliştirilmelidir. İster sınırlar içinde ister sınırlar ötesinde olsun, yerlerinden olan insanlar için haklar, statüler ve korunma güvence altına alınmalı; göç hareketleri insanlığa yakışır şekilde güvenli, onurlu ve iradeye saygılı stratejilerle desteklenmelidir.

İklim değişikliğine bağlı olarak insanların geleneksel yaşam yerlerini terk etmeye zorunlu kalması, sadece gelecekteki bir tehdit değil, dünyadaki milyonlarca insanı etkileyen mevcut ve giderek büyüyen bir gerçekliktir. Örneğin sıklıkları giderek artan ani başlangıçlı iklimsel felaketler, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan zengin ve fakir tüm ülkeleri etkilemektedir. Fakat yoksul ülkelerdeki insanların yerlerinden olma olasılığı, yüksek gelirli ülkelerden çok daha fazladır. Bunun yanı sıra, dünyanın en fakir ülkelerinde ciddi bir etkisi olan yavaş başlangıçlı felaketlerle gerçekleşen yer değiştirmeler de göz önüne alındığında, oranlar daha da artar. Zengin ülkelerin kendi sınırları içinde de, yoksul insanların iklim değişikliğinin etkileri ile yerlerinden olma olasılığı ve bununla baş etmekte çektikleri zorluklar, üst sınıflara göre kat be kat fazladır. Ayrıca hem iklim değişikliğine bağlı felaketler ortaya çıkarken hem de zorunlu yer değiştirmeler sırasında, toplulukların dezavantajlı kesimleri üzerindeki olumsuz etkiler orantısız bir şekilde artar. Başka bir taraftan da zorunlu olarak yer değiştirmeler, sadece insani güvenlik ve geçim kaynaklarının olumsuz etkilenmesi meselesi olarak kalmaz. İyi planlanmış ve desteklenmiş olsa bile, zorunlu yer değiştirmeler, bir topluluğun

geleneksel yaşam yerleri ile olan derin kültürel ve sosyal bağlarını da sarsar. Dolayısıyla ister çatışma/şiddet ister iklim değişikliği etkisi ile olsun, zorunlu yer değiştirmeler, son derece yıkıcı ve travmatiktir. Aynı zamanda, bu yıkıcı etkilere en çok maruz kalan insanların, iklim değişikliği sorununun ortaya çıkmasında neredeyse hiç katkılarının olmaması, adil bir dünya ve yaşam hakkındaki güvensizliği de derinleştirir. Mesele, sadece bir ekolojik dengeyi koruma veya çevrenin kaynaklar açısından sürdürülebilirliğini sağlamanın ötesinde, açıkça bir sistem ve adalet sorunu temelinde ele alınmadıkça, hali hazırda yaşanan iklim değişikliği etkilerinin çok uzak olmayan bir gelecekte tüm insanlık ve yaşam açısından bir kâbusa dönüşeceğini belirtmek abartı olmaz.

Son olarak, iklim değişikliğinin etkisi ile ortaya çıkan yıkıcı etkiler ve yerinden edilmelere karşı yukarıda ortaya konan çözümlerin gerçekleşmesi adına, yerellerden başlayarak küreselleşmeye doğru gelişen ve pek çok kesimi yan yana getiren; karar alma süreçlerine katılacak ve etki edebilecek toplumsal hareketlerin örgütlenmesi gerektiği belirtilmelidir. Bu noktada, sorunun asıl kaynağı olan kapitalist üretim ve tüketim modellerine dayalı küresel sistemin ortaya çıkardığı tüm diğer adaletsizlik ve eşitsizliklere karşı mücadelelerde de olması gerektiği gibi, insan hakları ilkelerini iklim politikalarının odağına yerleştirmenin hayat kadar önemli bir yerde durduğu unutulmamalıdır.

Dipnotlar

1. Pasifik'teki küçük ada devletlerinin iklim değişikliğine bağlı yaşadıkları sorunların ve iklim mülteciliğinin adalet bağlamı ile ele alındığı kısa bir anlatısı için bknz. Biter, Nermi (2018), İklim Adaletsizliği ve Görünmez Mülteciler: Çevre/İklim Mültecileri, Toplum ve Hekim 33:4, syf. 291.

Kaynaklar

- Abel, G.J., Brottrager M., Crespo Cuaresma, J., Muttarak, R.** (2019) *Climate, conflict and forced migration*, *Global Environmental Change* 54(2019): 239-49.
- Adamo, S.B.** (2010) *Environmental migration and cities in the context of global environmental change*, *Curr Opin Environ Sust* 2(3):161-5.
- Adger, W.N.** (2010) *Climate change, human well-being and insecurity*, *New Polit Econ* 15(2):275-92.
- Bardsley, D.K., Hugo, G.** (2010) *Migration and climate change: examining thresholds of change to guide effective adaptation decision-making*, *Popul Environ* 32(2-3):238-62.
- Bates, D.C.** (2002) *Environmental Refugees? Classifying Human Migrations Caused by Environmental Change*, *Population and Environment* 23(5): 465-77.

- BBCNEWS** (2019a) Erişim Tarihi 22 Mart 2019 <https://www.bbc.com/news/world-africa-47674253>
- BBCNEWS** (2019b) Erişim Tarihi 27 Mart 2019 <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-47694423>
- Bilsborrow, R. E.** (1992) Population Growth, Internal Migration, and Environmental Degradation in Rural Areas of Developing Countries, *Population and Environment* 8(2):125-148.
- BMMYK** (1998) Sığınma ve Mülteci Konularındaki Uluslararası Belgeler ve Hukuki Metinler, Erişim Tarihi: 02 Mart 2019, <https://www.unhcr.org/tr/11798-siginma-ve-multeci-konularindaki-uluslararası-belgeler-ve-hukuki-metinler.html>
- Brown, L.R.** (1979) Yirmidokuzuncu Gün: Dünya Kaynakları Karşısında İnsan İhtiyaçları, İstanbul: Worldwatch Enstitüsü Yayın.
- Brown, O.** (2008) Migration and Climate Change, *International Organization for Migration (IOM) Migration Research Series* 31:64.
- Burroughs, W.J.** (2005) *Climate Change in Prehistory: The End of the Reign of Chaos*, Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- CBSNEWS** (2019) Erişim Tarihi 19 Mart 2019 <https://www.cbsnews.com/news/mozambique-cyclone-2019-cyclone-idai-death-toll-africa-zimbabwe-malawi/>
- Dunkelman, I.** (Ed.) (2010) *Gender and Climate Change: An Introduction*, Erişim Tarihi 01 Nisan 2019 <https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=7pr8xyafPi0C&oi=fnd&pg=PR3&dq=climate+change+and+women&ots>
- EcEuropa** (2013) Climate change, environmental degradation, and migration, Erişim Tarihi 28 Nisan 2019 https://ec.europa.eu/clima/sites/clima/files/adaptation/what/docs/swd_2013_138_en.pdf
- EPRS (European Parliamentary Research Service)** (2019) Erişim Tarihi 12 Nisan 2019 [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621893/EPRS_BRI\(2018\)621893_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2018/621893/EPRS_BRI(2018)621893_EN.pdf)
- Faist, T., Schade, J.** (2013) *Disentangling Migration and Climate Change. Methodologies, Political Discourses and Human Rights*. Springer, 265.
- Farbotko, C., Lazrus, H.** (2012) The first climate refugees? Contesting global narratives of climate change in Tuvalu, *Global Environmental Change* 22 (2): 382-90.
- Finlayson, C.** (2005) Biogeography and evolution of the genus *Homo*, *Trends Ecol Evol* 20(8):457-63.
- Gibb, C., Ford, J.** (2012) Should The United Nations Framework Convention on Climate Change Recognize Climate Migrants? *Environmental Research Letters*, 7(4):9.
- Gleick, P.H.** (2014) Water, drought, climate change, and conflict in Syria, *Weather Clim.* 6:331-40.
- GRID (Global Report on Internal Displacement)** (2018) Erişim Tarihi 25 Mart 2019 <http://www.internal-displacement.org/global-report/grid2018/downloads/2018-GRID.pdf>
- Hummel, D., Doevenspeck, M., Samimi, C.** (2012) Climate Change, Environment and Migration in the Sahel, Selected Issues with a Focus on Senegal and Mali, Erişim Tarihi 28 Mart 2019 <http://www.micle-project.net/uploads/media/micle-wp1-2012-en.pdf>
- IASC** (2008) *IASC Guidelines on Mental Health and Psychosocial Support in Emergency Settings*, Erişim Tarihi 27 Mart 2019 https://www.who.int/mental_health/emergencies/IASC_guidelines.pdf
- IDMC** (2015) *Global Estimates 2015: People Displaced by Disasters*, Erişim Tarihi 28 Mart 2019 <http://www.internal-displacement.org/sites/default/files/publications/documents/20150713-global-estimates-2015-en-v1.pdf>
- Independent** (2019) Erişim Tarihi 19 Mart 2019, <https://www.independent.co.uk/voices/davos-greta-thunberg-climate-change-global-warming-a8746536.html>
- IOM** (2007) *Discussion Note: Migration and the Environment*, Erişim Tarihi 28 Mart 2019 https://environmentalmigration.iom.int/sites/default/files/2007%20MC_INF_288_EN.IOM%20Migration%20and%20Environment%20Discussion%20Note.pdf
- IOM** (2009) *Migration, Environment and Climate Change: Assessing the Evidence*, Erişim Tarihi 29 Mart 2019, https://publications.iom.int/system/files/pdf/migration_and_environment.pdf
- IOM** (2014) *IOM Outlook on Migration, Environment and Climate Change*, Erişim Tarihi 01 Nisan 2019, http://publications.iom.int/system/files/pdf/mecc_outlook.pdf
- IPPC** (2007) *Climate Change 2007, Synthesis Report*, Erişim Tarihi 28 Mart 2019 http://www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/syr/ar4_syr.pdf
- IPCC** (2013) *Climate Change 2013: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Erişim Tarihi 28 Mart 2019 https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/WG1AR5_all_final.pdf
- IPCC** (2014) *The Synthesis Report (SYR) of the IPCC Fifth Assessment Report (AR5)*, Erişim Tarihi 29 Mart 2019 https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/SYR_AR5_FINAL_full.pdf
- İklim Adaleti** (2018) *Paris Anlaşması COP21*, Erişim Tarihi 28 Nisan 2019 http://iklimadaleti.org/wp-content/uploads/2018/06/Paris_Anlasmasi-ISBN-978-605-83799-1-6.pdf
- İklim Haber** (2019a) Erişim Tarihi 26 Şubat 2019, <https://www.iklimhaber.org/gretanin-cagrasi-yayiliyor-iklim-eylemi-icin-harekete-gecin-sesleri-daha-guclu-yukseliyor/>
- İklim Haber** (2019b) Erişim Tarihi 27 Mart 2019, <https://www.iklimhaber.org/bm-genel-sekreteri-guterres-idai-kasirgasi-tehlike-caniydi/>
- IranHumanRights** (2019) Erişim Tarihi 27 Mart 2019, <https://www.iranhumanrights.org/2019/03/shiraz-floods-four-ways-to-safeguard-human-rights-in-natural-disasters/>
- Jacobson, J.** (1988) *Environmental refugees: A yardstick of habitability*, *World Watch Paper*, No:86, Washington DC: World Watch Institute.
- Kinreab, G.** (1997) *Environmental causes and impact of refugee movements: a critique of the current debate*, *Disasters* 21(1): 20-38.
- Kolmannskog, V.O.** (2008), *Future Floods of Refugees*, Norwegian Refugee Council, Oslo.
- McGregor, J.** (1994) *Climate Change and Involuntary Migration: Implications for Food Security*, *Food Policy* 19(2): 120-132.
- McMichael AJ, Lindgren E.** (2011) *Climate change: present and future risks to health and necessary responses*, *J Intern Med* 270(5):401-13.

- McMichael, C., Barnett, J., McMichael A.J.** (2012) An Ill Wind? Climate Change, Migration, and Health, *Environmental Health Perspectives* 120(5): 646-54.
- Morrissey, J.** (2009) *Environmental Change and Forced Migration: A State of the Art Review*, Refugee Studies Centre, Oxford Department of International Development, University of Oxford.
- Muhovic-Dorsner, K.** (2005) Evaluating European Climate Change Policy: An Ecological Justice Approach, *Bulletin of Science, Technology and Society*, 25(3): 238-46.
- Murray, C.J.L., King, G., Lopez, A.D., Tomijima, N., Krug, E.G.** (2002) Armed conflict as a public health problem, *BMJ* 324: 346-9.
- Myers, N.** (1993) Environmental refugees in a globally warm world, *Bioscience*, 43:752-61.
- Nansen Conference** (2011) *The Nansen Conference Climate Change and Displacement in the 21st Century*, Erişim Tarihi 05 Nisan 2019 <https://www.unhcr.org/4ea969729.pdf>
- Nansen Initiative** (2014) *Adapting to Climate Change: A Human Mobility Perspective*, Erişim Tarihi 29 Mart 2019, <https://www.nanseninitiative.org/adapting-to-climate-change-a-human-mobility-perspective/>
- Ó Gráda, C.** (2009) *Famine: A Short History*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Oppenheimer, C.** (2003) Climatic, environmental and human consequences of the largest known historic eruption: Tambora volcano (Indonesia) 1815. *Prog Phys Geog* 27(2):230-59.
- Parks, B. C., Roberts, J. T.** (2006) Globalization, Vulnerability to climate change and perceived injustice, *Society and Natural Resources*, 19(4): 337-55.
- Piguet, E.** (2008) *Climate Change and Forced Migration. New Issues in Refugee Research, Research Paper 153*. Geneva: Policy Development and Evaluation Service, United National High Commissioner for Refugees.
- Piguet, E.** (2011) *The Migration/Climate Change Nexus: An Assessment*; International Conference: Rethinking Migration: Climate, Resource Conflicts and Migration in Europe, 13 -14 Oct. 2011; Erişim Tarihi: 02 Mart 2019 <http://www.network-migration.org/rethinking-migration-2011/2/papers/Piguet.pdf>
- Rosales, J.** (2008) Economic growth, climate change, biodiversity loss: Distributive justice for the global north and south, *Conservation Biology*, 22(6): 1409-17.
- Roussopoulos, D.** (2017) *Politik Ekoloji: İklim Krizi ve Yeni Toplumsal Gündem Birinci Basım*, İstanbul: Sümer Yayınları.
- The Guardian** (2019) Erişim Tarihi 15 Mart 2019 <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/mar/15/uk-student-climate-network-manifesto-declare-emergency>
- Tokar, B.** (2014) *İklim Adaletine Doğru, Çev: Sezgin Ata 1. Basım*, İstanbul: Öteki Yayınevi.
- UN** (1972) Erişim Tarihi 24 Nisan 2019 <http://www.un-documents.net/aconf48-14r1.pdf>
- UN** (2018) *Intergovernmental Conference to Adopt the Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration*, Erişim Tarihi 30 Nisan 2019 <https://undocs.org/A/CONF.231/3>
- UNEP** (1985), *Environmental Refugees*, Erişim Tarihi 02 Mart 2019 <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/2651>
- UNFCCC** (2010) *What do adaptation to climate change and climate resilience mean?* Erişim Tarihi 29 Mart 2019 <https://unfccc.int/topics/adaptation-and-resilience/the-big-picture/what-do-adaptation-to-climate-change-and-climate-resilience-mean>
- WHO** (2019) Erişim Tarihi 27 Mart 2019 <https://www.afro.who.int/news/who-sending-urgent-health-assistance-after-cyclone-idai-displaces-thousands-people-southern>
- World Bank** (2018) *Climate Change Could Force Over 140 Million to Migrate Within Countries by 2050: World Bank Report*, Erişim Tarihi 28 Mart 2019 <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2018/03/19/climate-change-could-force-over-140-million-to-migrate-within-countries-by-2050-world-bank-report>
- Zhang, D., Lee, H., Wang, C., Li, B., Pei, Q., Zhang, J.** (2011) The causality analysis of climate change and large-scale human crisis. *Proc Natl Acad Sci USA* 108(42):17296-301.